

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
THE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

Strategie przetrwania

**Adaptacja ukraińskich migrantów
zarobkowych do polskiej
rzeczywistości instytucjonalnej**

skrót raportu

**Mirosław Bieniecki
Mikołaj Pawlak**

BADANIA • EKSPERTYZY • REKOMENDACJE

Strategie przetrwania
Adaptacja ukraińskich migrantów zarobkowych do polskiej rzeczywistości
instytucjonalnej
Skrót raportu¹

Wstęp

Ukraińcy stanowią największą i najbardziej istotną dla polskiej ekonomii grupę imigrantów. Oficjalnie w Polsce pracuje ich blisko 100 tysięcy rocznie², a wg. szacunkowych ocen liczba pracowników z Ukrainy jest jeszcze wyższa.

W Polsce, gdzie udział imigrantów z państw trzecich w społeczeństwie w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej jest nieznaczny, przyglądanie się uwarunkowaniom integracji stanowi dość trudne zadanie. Imigranci żyją w rozproszeniu i zbadanie większej ich grupy napotyka na trudności metodologiczne. Z tego powodu analiza ta skupia się na największej według statystyk grupie imigrantów – na obywatelach Ukrainy. Ukraińcy wydają się być doskonałym przykładem obywateli państwa nie należącego do Unii Europejskiej, których strategie odnajdywania się na polskim rynku pracy mogą posłużyć za ilustrację do opracowania założeń polityki migracyjnej oraz integracyjnej wobec innych cudzoziemców.

Zasadniczym celem prowadzonych przez nas badań było rozpoznanie strategii adaptacyjnych wykorzystywanych przez przebywających w Polsce obcokrajowców. W tym celu dokonaliśmy wieloźródłowej analizy danych zastanych oraz funkcjonowania instytucji, wśród których poruszają się imigranci. W poniższym raporcie przedstawiamy strategie radzenia sobie imigrantów z polskimi instytucjami, życiem w obcym kraju oraz „przetrwaniem” na polskim rynku pracy (co wydaje się szczególnie istotne w kontekście obecnego „kryzysu” gospodarczego). Niemniej istotnym celem tego opracowania jest diagnoza czynników występujących w środowisku polskim, które mogą ułatwiać, lub utrudniać proces adaptacji imigrantów czy nawet przyczyniać się do swoistej selekcji osób napływających do Polski.

W poniższym tekście chcemy pokazać – posługując się analogią gry planszowej – jak skonstruowana jest plansza oraz zasady gry (system instytucji), które określają pozycję graczy

¹ Pełna wersja zostanie opublikowana przez Instytutu Spraw Publicznych w listopadzie 2009 r.

² Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Urzędu do Spraw Cudzoziemców.

(pracownicy ukraińscy). Tytułowe strategie to strategie graczy ograniczonych polem planszy oraz regułami gry.

Analizę opieramy na sformułowaniu teorii nowego instytucjonalizmu zaproponowanym przez Douglassa C. Northa.³ Z punktu widzenia jego teorii instytucje definiuje się jako wytworzone przez ludzi ograniczenia, „które kształtują strukturę ludzkich interakcji. Składają się na nie ograniczenia formalne (np. reguły, prawa, konstytucje), ograniczenia nieformalne (np. normy zachowań, konwencje, dobrowolnie przyjęte kodeksy postępowania) oraz sposoby ich narzucania i egzekwowania”⁴. Stanowią one reguły gry, a organizacje i jednostki to gracze grający wedle istniejących reguł⁵.

Instytucjonalne reguły gry dają możliwość stosowania różnych strategii w ich obrębie. Jak pisze Douglass C. North reguły są po to, aby zdefiniować to, jak gra się w grę, natomiast gracze poruszający się w obrębie tych reguł chcą wygrać grę (zdobyć określone dla siebie korzyści) stosując różne strategie, koordynując swoje zachowania z innymi graczami, wykorzystując swoje zdolności i zasoby. Niektóre strategie zakładają łamanie pewnych reguł⁶. Wliczone jest w to ryzyko poniesienia konsekwencji określonych przez zinstytucjonalizowane sankcje.

Jednostki dostosowują swoje strategie do reguł gry ciągle się ucząc, analizując prawdopodobieństwa odniesienia sukcesu i ryzyko negatywnych sankcji za złamanie reguł.

W naszym raporcie chcemy przedstawić zgodnie z ujęciem instytucjonalnym reguły gry, według jakich na polskim rynku pracy mogą poruszać się obywatele Ukrainy. Są to reguły prawne dotyczące instytucji publicznych (centralnych, samorządowych), instytucji rynku pracy, finansowych itd., ale także praktyki ich funkcjonowania, które się zinstytucjonalizowały. Są to również instytucje nieregulowane, wytworzone jako reguły postępowania w segmentach rynku pracy, w których pracują w Polsce Ukraińcy.

Następnie chcemy pokazać, jakie wobec tych reguł gry stosowane są strategie. Jak w odpowiedzi na układ instytucjonalny działają migranci z Ukrainy pragnący podejmować w naszym kraju pracę.

³ Zob. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Nowy York 1990.; D. C. North, *Efektywność gospodarcza w czasie* [w:] A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (wyb. i opr.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006. s. 553-563.

⁴ Douglass C. North, *Efektywność gospodarcza w czasie...op.cit*, s.554.

⁵ Ibidem.

⁶ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance...op.cit* s.4-5.

Aktualne przepisy regulujące uzyskiwanie zezwoleń na pracę

Na początku 2009 roku nastąpiły istotne zmiany prawne w procedurze uzyskania zezwolenia na zatrudnienie cudzoziemców. Przede wszystkim została zlikwidowana tak zwana dwuetapowość procedury. Na skutek zmian szeregu przepisów,⁷ od 1 lutego 2009 r. pracodawcy nie muszą ubiegać się już o wydanie przyrzeczenia, ale od razu o zezwolenie na zatrudnienie. W istotnym stopniu ograniczono również ilość dokumentów, które muszą przedstawić oraz zrezygnowano (w wielu przypadkach) z obowiązkowego dotychczas testu rynku pracy.

W nowej procedurze uzyskiwania zezwolenia na zatrudnienie w wyniku implementacji dyrektyw Komisji Europejskiej dotyczących zakazu dyskryminacji⁸, warunkiem uzyskania zezwolenia jest to, czy wynagrodzenie cudzoziemca nie będzie niższe od wynagrodzenia pracowników wykonujących podobną pracę lub pracę na porównywalnym stanowisku.

Z procedury uzyskiwania zezwolenia na pracę stopniowo wyłączani zostali pracownicy sezonowi z państw sąsiedzkich. Najpierw od 2006 roku obywatele Rosji, Ukrainy i Białorusi uzyskali możliwość pracy bez zezwolenia w rolnictwie na okres do trzech miesięcy w przeciągu pół roku, następnie w czerwcu 2007 roku we wszystkich pozostałych sektorach gospodarki⁹, a w końcu (od 29 stycznia 2008 r.¹⁰) we wszystkich sektorach gospodarki na 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy. Ostatnim krokiem rozszerzającym możliwości podejmowania pracy bez zezwolenia dla pracowników sezonowych było Rozporządzenie z 2 lutego 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez

⁷ Istotna jest tutaj przede wszystkim nowa Ustawa o promocji zatrudnienia i instrumentach rynku pracy (Ustawa z dnia 18 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 6, poz.33) oraz dzięki rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej: rozporządzenie z dnia 29 stycznia 2009 r. w sprawie określenia przypadków, w których zezwolenie na pracę cudzoziemca jest wydawane bez względu na szczegółowe warunki wydawania zezwoleń na pracę cudzoziemców (Dz. U. Nr 16, poz. 85); rozporządzenie z dnia 1 lutego 2009r. w sprawie wydawania zezwolenia na pracę cudzoziemca (Dz. U. Nr 16, poz. 33).

⁸ Council Directive 2000/43/EC, Official Journal of the European Communities, L 303/16 2.12.2000; Council Directive 2000/78/EC, Official Journal of the European Communities, L 180/22 19.7.2000

⁹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 27 czerwca 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (Dz. U. Nr 120, poz. 824).

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (Dz. U. Nr 17, poz. 106).

cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę¹¹, na podstawie którego pracę w tym trybie podejmować mogą również obywatele Republiki Mołdowy.

To ostatnie zmiany przepisów dały również możliwość pracy bez zezwolenia także m.in. posiadaczom kart pobytu oraz absolwentom polskich szkół wyższych.

Instytucje państwowe i samorządowe

Poza regulacjami prawnymi, kolejnym elementem określającym zasady gry są instytucje państwowe i samorządowe. Ich mapa jest nieodzowną częścią reguł determinujących pozycję graczy. Mapa ta powinna obejmować cały szereg instytucji, z którymi na swojej drodze stykają się cudzoziemcy. Nie wszystkie z tych instytucji dotyczą wszystkich uczestników gry (np. instytucje branżowe), a wiele z nich nie dotyczy ich bezpośrednio (PIP, związki zawodowe), czy w sposób odczuwalny (np. dla zdecydowanej większości graczy reguły określone przez ABW są właściwie bez znaczenia). Istnieje jednak szereg instytucji, których położenie znane jest prawie każdemu graczowi lub prawie wszystkim kategoriom graczy. Do takich instytucji zaliczyć należy konsulaty, Straż Graniczną, wojewódzkie wydziały do spraw cudzoziemców, pośredników rynku pracy czy banki.

Całościowa mapa tych instytucji powinna obejmować przede wszystkim:

1) **instytucje centralne**, takie jak Departament Obsługi Programów Międzynarodowych i Uznawalności Wykształcenia Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straż Graniczna, konsulaty, Państwowa Inspekcja Pracy, Policja, Urząd Skarbowy, ZUS/KRUS czy „służba zdrowia”.

2) **instytucje regionalne i samorządowe**, takie jak wydziały zajmujące się sprawami cudzoziemców w poszczególnych urzędach wojewódzkich, urzędy pracy, urzędy gminne, szkoły i przedszkola

3) **inne instytucje**, takie jak organizacje pozarządowe, kościoły (np. cerkiew na Miodowej), banki, Western Union, kantory, formalni pośrednicy rynku pracy, „kierowcy”, birża, towarzystwa ubezpieczeniowe, instytucje branżowe (np. Izby Lekarskie), związki zawodowe etc.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 2 lutego 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (Dz. U. Nr 21, poz. 114).

Przykład instytucji nieformalnej: „kierowca”

„Kierowca”¹² jest osobą kontaktową pomiędzy polskimi pracodawcami a ukraińskimi pracownikami sezonowymi. Gwarantuje on pracownikom z Ukrainy pracę za odpowiednią płacę i w odpowiednich warunkach, a rolnikom - dostarczenie odpowiedniej ilości osób zdatnych do ciężkiej pracy. W kontekście krótkookresowych prac w rolnictwie instytucja kierowcy jest kluczowa: kierowca jest węzłem w sieci migracyjnej, z którym pracownikowi sezonowemu dobrze być związanym zarówno ze względu na bezpieczeństwo uniknięcia sytuacji, w której byłby zdany tylko na łaskę jednego polskiego pracodawcy oraz na możliwość znalezienia kolejnego krótkoterminowego zatrudnienia. W wielu przypadkach oferuje on kompleksowe usługi migracyjne począwszy od zebrania zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy oświadczeń polskich pracodawców, poprzez pomoc podczas starania się o wizę, aż do transportu do na miejsce pracy, pomiędzy miejscami pracy i powrotem na Ukrainę.

Strategie przetrwania

Strategie stosowane przez ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej możemy opisać jako typy idealne. Poniżej przedstawiamy skrócone opisy podstawowych strategii.

Strategia zatrudnienia na podstawie zezwolenia

Ze względu na przepisy dotyczące uzyskania zezwolenia na zatrudnienie możliwość taką mają przede wszystkim osoby wysoko wykwalifikowane oraz osoby posiadające kwalifikacje w zawodach poszukiwanych na polskim rynku pracy. Są to najczęściej lekarze, nauczyciele, informatycy, osoby pracujące w finansach. Na takiej podstawie pracują także inni wykwalifikowani pracownicy, na przykład kierowcy autobusów i ciężarówek, spawacze, etc.

¹² „Kierowca” jest terminem używanym przez badanych. Mają na myśli osobę kierującą mikrobusem, którym przewozi się ukraińskich pracowników do Polski. W praktyce jednak kierowca świadczy znacznie szerszy zakres usług. Jego rola kierowcy jest *de facto* drugorzędna.

Pomimo dość długiej i trudnej (szczególnie przed 1 lutego 2009) drogi do uzyskania zezwolenia na pracę, koniec końców daje ona możliwość pracy w zawodzie i przynajmniej okresową stabilność sytuacji (choć w kontekście praktyki, jaką jest wystawianie zezwoleń na rok to wspomniana stabilność jest pojęciem względnym).

„Ucieczka” w zatrudnienie legalne jest także jedną ze strategii mającej na celu legalizację pobytu. Pod wieloma aspektami przypomina to rozpowszechnioną strategię wykorzystywania wiz z prawem do podjęcia pracy krótkoterminowej do pracy u innego lub części innych pracodawców. W przypadku fikcyjnego zatrudnienia jest to jednak bardziej skomplikowane dla cudzoziemca i wiąże się z ponoszeniem stałych kosztów pokrywania z innych źródeł dochodu kosztów ubezpieczeń społecznych i podatku płaconego przez fikcyjnego pracodawcę. Takie zjawisko jest szczególnie widoczne wśród kobiet zajmujących się pomocą domową, jakkolwiek trudno je uznać za praktykę powszechną.

Strategia zatrudnienia krótkoterminowego

W opisywanej strategii krótkoterminowa wiza z prawem do pracy uzyskana na podstawie zapewnia legalizację pobytu w celu wykonywania innej pracy w „tradycyjnych” sektorach ukraińskich (rolnictwo, pomoc domowa, budowlanka). Dzięki wprowadzeniu przepisów pozwalających na łatwe zdobycie takich wiz, stały się one podstawą do legalizowania wjazdu i pobytu dla wielu pracowników z Ukrainy, którzy wcześniej korzystali z wiz turystycznych (a jeszcze wcześniej – z ruchu bezwizowego). Pracownicy ci krążą pomiędzy Polską, gdzie pracują kilka tygodni do pół roku, a Ukrainą – gdzie mieszkają.

Wokół tego rodzaju migracji wahadłowej wytwarza się również szereg zinstytucjonalizowanych praktyk: przekazywanie sobie miejsca pracy czy zamieszkania. Częstokroć migranci stosujący tę strategię są w dalekim stopniu „zintegrowani” z Polską, tylko nie przebywają tu na stałe nie spełniając kryterium imigranta. Jednak pracują w tym samym miejscu, przynależą do wytworzonych sieci społecznych.

Z punktu widzenia zagadnienia pracy Ukraińców w Polsce w ostatnich latach wydaje się, że strategia ta jest najbardziej powszechnym sposobem radzenia sobie z wchodzeniem i utrzymywaniem się na polskim rynku pracy.

Strategia studencka

Z Ukrainy do Polski przybywa rok rocznie duża liczba studentów różnych uczelni wyższych (w roku akademickim 2007/2008 łącznie było w Polsce 13.695 studentów nie posiadających obywatelstwa polskiego, wśród nich było 3.501 studentów deklarujących polską narodowość – niestety nie dysponujemy danymi na temat obywatelstwa studentów)¹³.

Wydaje się, że większość z nich wybiera Polskę, jako kraj studiów, gdyż oczekuje na zdobycia tutaj lepszego wykształcenia, które będzie później procentowało na Ukrainie.

Wejście na rynek pracy w Polsce jest dopiero konsekwencją dłuższego przebywania w kraju. Pomocne w tym są znajomości zawiązywane z polskimi kolegami, ogólna znajomość realiów panujących w Polsce.

Można zaryzykować twierdzenie, że większość studentów przyjeżdżających z Ukrainy do Polski wcześniej czy później wtopi się w polski rynek pracy. Podstawowym powodem jest to, że ich kapitał społeczny zbudowany podczas studiów okaże się silniejszy od tego, z którym przyjechali od siebie z kraju. Także kwalifikacje nabyte w czasie studiów w Polsce zazwyczaj bardziej predestynują ich do podjęcia pracy w naszym kraju.

Część osób podejmujących studia w Polsce robi to z założenia w celu uzyskania prawa do pobytu i podjęcia pracy nierejestrowanej. Możliwe to jest dzięki podejmowaniu studiów na różnorakich polskich prywatnych uczelniach, nauki w szkołach policealnych, studiach zawodowych. Zauważono również, że na kierunkach takich jak ukrainistyka czy rusycystyka również studiuje widoczna liczba obywateli Ukrainy, z których część traktuje je jako łatwą drogę legalizacji pobytu.

Należy wziąć również pod uwagę, że strategia legalizacji pobytu poprzez studia nie zakłada zawsze traktowania ich czysto instrumentalnie. Część z tych studentów podejmuje studia nie tylko, aby przebywać w Polsce legalnie, ale również aby zwiększyć swoje wykształcenie i przyszłe szanse na rynku pracy.

Przyznanie absolwentom polskich uczelni prawa do pracy w Polsce najprawdopodobniej spowoduje, że studia w Polsce staną się jeszcze bardziej atrakcyjne dla obywateli państw trzecich.

¹³ Mały rocznik statystyczny Polski 2008, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2008.

Strategia małżeńska

Z punktów widzenia naszych założeń teoretycznych za strategię przetrwania w Polsce należy uznać również wejście w związek małżeński z obywatelem polskim, który daje podstawy do legalizacji pobytu oraz możliwości podejmowania pracy w Polsce. Nie sugerujemy tutaj jednakże, że polsko-ukraińskie związki małżeńskie traktowane są instrumentalnie, a jedynie pokazujemy, że jest to jedna z możliwych strategii.

Karta Polaka

Kolejną z dostępnych strategii jest uzyskanie możliwości pobytu w Polsce na podstawie „Karty Polaka.” Karta Polaka jest dokumentem potwierdzającym przynależność do Narodu Polskiego. Posiadaczom Karty przysługują uprawnienia wynikające z ustawy o Karcie Polaka, uchwalonej przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 7 września 2007 roku, tj. m.in. możliwość pobytu i legalnej pracy na terytorium Polski.

Pobyt nielegalny

Część pracowników z Ukrainy przekracza w Polsce okres, na który mają wydaną wizę. Pozostają wtedy w naszym kraju nielegalnie. Osoby, które zdecydowały się na pobyt nielegalny zazwyczaj starają się przebywać w Polsce „do oporu”, gdyż przy wyjeździe z Polski ich dane zostaną wprowadzone do systemu SIS2 i będą miały zakaz wjazdu na teren Unii Europejskiej przez 5 lat.

Łatwość w zdobyciu wizy na podstawie oświadczenia o zamiarze zatrudnienia jest tak duża, że problem przebywania w Polsce legalnie dotyczy dwóch kategorii osób: (1) tych, którzy są w Polsce nielegalnie od dłuższego czasu, gdy obowiązywały inne zobowiązania wizowe (np. dostali się do Polski na podstawie wiz turystycznych bądź nawet jeszcze w ruchu bezwizowym) oraz (2) tych, które z ważnych dla siebie przyczyn nie są w stanie przerywać pracy w Polsce na okresy, które dyktują zasady przyznawania wiz dla pracowników krótkoterminowych (mogą oni przebywać w Polsce do 180 dni w ciągu roku).

Działa w tym wypadku efekt granicy jako „niesprawnego filtra”¹⁴, która mimo wprowadzanych obostrzeń pozwala stosunkowo łatwo dostawać się obywatelom Ukrainy na terytorium Polski, lecz paradoksalnie niektórym uniemożliwia powrót do domu.

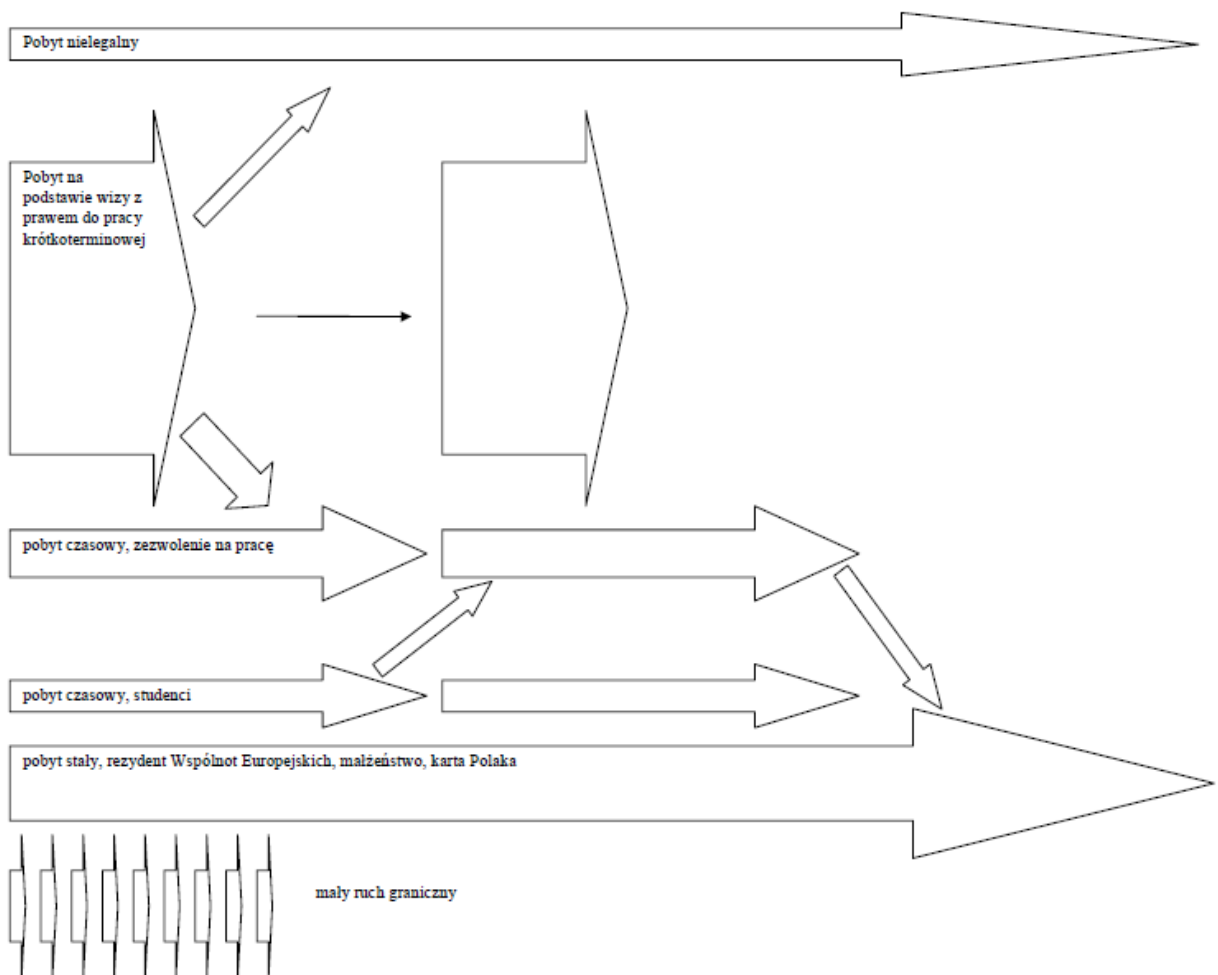
Wydaje się, że łatwość pozyskania wiz wjazdowych pozwalających na krótkoterminową pracę w Polsce sprzyja zmniejszaniu zjawiska nielegalnego pobytu w Polsce. Niestety nie rozwiązuje sytuacji tych, którzy w Polsce są już pewnego czasu nielegalnie i nie mają możliwości ucieczki ze swojej sytuacji. Znaleźli się w swego rodzaju pułapce. Zaznaczyć należy, że jak wynika z wcześniejszych badań prowadzonych przez Instytut Spraw Publicznych, Ukraińcy przebywający w Polsce nielegalnie nie postrzegają swojej sytuacji, jako drastycznie trudnej i potrafią w ten sposób stosunkowo swobodnie funkcjonować przez dłuższy czas. Jednak wydają się, że regularyzacja sytuacji osób przebywających obecnie w Polsce nielegalnie poprzez umożliwienie im wejście w obecnie obowiązujący system jest pożądanym rozwiązaniem.

¹⁴ Pojęcie to wypracowane zostało przez Hryhoriya Seleschuka z Caritas Ukraina.

Strategie ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej – podsumowanie

Przedstawione powyżej strategie radzenia sobie z polską rzeczywistością instytucjonalną pokazują pewne schematy, ale, tak jak pisaliśmy powyżej, są to jedynie typy idealne, możliwe ścieżki poruszania się po Polsce. W rzeczywistości imigranci z Ukrainy, migranci między Polską a Ukrainą bardzo często przechodzą wielokrotnie z jednego typu do innego, wracają do poprzednich strategii czy też wracają na Ukrainę i czasem znowu przyjeżdżają. W sposób schematyczny obrazuje to wykres poniżej:

Wykres nr. 1 Strategie adaptacyjne ukraińskich migrantów zarobkowych

Wykres ten pokazuje możliwe strategie i ich trwanie w czasie. Szerokość strzałek oddaje (niedokładnie jednak, a tylko w celu ilustracji) „popularność” danej strategii wśród ukraińskich migrantów. Długość strzałki symbolizuje okres przebywania w Polsce.

Strzałka pierwsza pokazuje strategię pobytu nielegalnego. Wobec ludzi stosujących tę strategię najtrudniej używać terminu „strategia” – to wszyscy ci, którzy z jakiś powodów wypadli z pozostałych strategii. Nielegalnymi imigrantami¹⁵ tylko w sporadycznych przypadkach stają się ludzie, którzy przenikają do Polski przez tzw. zieloną granicę. Najczęściej nielegalnie w Polsce przebywają osoby, które zdecydowały się zostać po wygaśnięciu terminu wizy turystycznej (lub legalnego pobytu na podstawie ruchu bezwizowego sprzed października 2003) lub tacy, którzy przyjechali na podstawie innych wiz krótkoterminowych. Uczestnictwo w tej strategii to właściwie życie w stanie wykluczenia społecznego (wykluczenie społeczne można rozumieć jako brak możliwości stosowania strategii). Jedyne realne możliwości wyjścia z tej strategii jest deportacja (w razie „wpadki”) lub legalizacja pobytu przez zawarcie związku małżeńskiego z obywatelem Polski.

Zdecydowanie najliczniej reprezentowana jest strategia pobytu na podstawie wizy z półrocznym prawem do pracy (strzałka 2). Z założenia uczestnicy tej strategii żyją w rozkroku pomiędzy Polską a Ukrainą. Jest to typowa migracja sezonowa, podobna do opisywanej przez Marka Okólskiego migracji niepełnej.¹⁶ Strzałki oddzielone są od siebie o dystans symbolizujący okres, w którym osoba korzystająca z wizy do pracy krótkoterminowej nie może przebywać na terytorium Polski. Typowym wyjściem z tej strategii jest przejście do zatrudnienia na podstawie zezwolenia na pracę (strzałka nr 3) lub przejście na pobyt stały (strzałka nr 5). W każdym momencie można jednak zdecydować się także na zmianę tej strategii na każdą inną. Taka zmiana wymaga jednak zmierzenia się z procedurami ograniczającymi wejście do tych strategii (stała praca, małżeństwo, studia).

Strzałka nr 3, reprezentująca pracę na podstawie zezwolenia na pracę, sugeruje większą stabilność, ale nie bez powodu jest przerywana po 12 miesiącach, kiedy na nowo trzeba się starać zarówno o legalizację pobytu, jak i pracy.

Strzałka nr 4 wskazuje strategię stosowaną przez Ukraińców przyjeżdżających do Polski w celu podjęcia studiów na uczelni wyższej. Ukończenie studiów gwarantuje automatyczne przejście do strategii nr 5 (absolwenci polskich uczelni mają prawo do pracy w Polsce), ale

¹⁵ Imigranci przebywający w Polsce bez wymaganych dokumentów; z przeterminowaną wizą, bez paszportu, etc.

¹⁶ Zob.: E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Scholar, Warszawa 2001.

nie wyklucza także możliwości przejścia do każdej innej strategii (np. podjęcie pracy sezonowej).

Strzałka nr 5 symbolizująca tą kategorię Ukraińców, która w Polsce cieszy się zgodą na osiedlenie się, statusem Rezydenta Wspólnot Europejskich, zawarła związek małżeński z obywatelem Polski lub otrzymała „Kartę Polaka”. Z tego miejsca powrót do poprzednich strategii wydaje się bezcelowy, ewentualnym wyjściem jest więc praktycznie jedynie wyjazd (powrót na Ukrainę lub dalsza emigracja) lub nabycie obywatelstwa polskiego.

Strzałka nr 6 reprezentuje tych Ukraińców, którzy przyjeżdżają do Polski w ramach małego ruchu granicznego i poruszają się z założeniem jedynie w strefie przygranicznej. Obecność w tej strefie, kontakty z miejscowymi Polakami pozwalają im na dość łatwe przejście do innych strategii, zaś ich wyjątkowa sytuacja (ograniczenia wynikające z regulacji małego ruchu granicznego) powoduje, że równie łatwo mogą oni wypaść do kategorii „nielegalni”.

Wnioski

- W Polsce pracuje legalnie coraz więcej obywateli państw trzecich, wśród których największą grupę stanowią obywatele Ukrainy. Widoczny jest przyrost liczby wydawanych zezwoleń na pracę. Grupa ponad 100 tysięcy pracowników rocznie podejmuje także pracę krótkoterminowe bez zezwolenia na podstawie oświadczeń pracodawców.
- Znacząca część obcokrajowców pracujących w Polsce nie rejestruje swojej pracy. Ma to dwojakie skutki: (1) pracując bez umowy poszerzają oni szarą strefę polskiej gospodarki i (2) taka praca nie zapewnia im ochrony, jaka przysługuje pracownikom „legalnym” (np. ubezpieczenie, uprawnienia wynikające z Kodeksu Pracy).
- Trudności w zalegalizowaniu pracy, wynikające m.in. ze społecznego przyzwolenia na nielegalną pracę, a także z uciążliwych procedur, powodują, że obcokrajowcy stosują rozmaite metody unikania kontaktów z polskimi władzami. Metody te powinny stać się przedmiotem ważnych badań.
- Prawne uregulowanie podejmowania przez cudzoziemców sezonowej pracy w Polsce jest w znacznym stopniu niedoskonałe i doprowadziło do powstania na Ukrainie rynku oświadczeń pracodawców o zamiarze zatrudnienia Ukraińca. Rynek ten szczególnie dobrze jest rozwinięty na zachodniej Ukrainie, gdzie liczba chętnych do pracy w Polsce jest duża. Koszt takiego oświadczenia „załatwionego” przez ukraińskiego pośrednika waha się od kilkudziesięciu do nawet 300 dolarów amerykańskich.
- Kluczowym aktorem na rynku pracy ukraińskich pracowników krótkoterminowych w rolnictwie jest „kierowca”, który spełnia funkcje pośrednika pracy, zapewnia sprawne załatwienie dokumentów potrzebnych do wydania wizej, gwarantuje pracownikom znalezienie pracy płatnej według standardowych stawek, a rolnikom gwarantuje znalezienie potrzebnej siły roboczej.
- Imigranci z Ukrainy wspierają się nawzajem na polskim rynku pracy – pomagają jeden drugiemu znaleźć pracę czy mieszkanie, przekazują różne informacje. Tworzą swego rodzaju sieć, za pośrednictwem której również polscy pracodawcy mogą znaleźć nowego pracownika. Ta sieć jest również pomocna przy rozwiązywaniu problemów bytowych.

- Stopień integracji Ukraińców w Polsce zależy od ich sytuacji przed przyjazdem do Polski, w tym przede wszystkim od poziomu wykształcenia, wykonywanego zawodu i tego czy dana osoba posiadała pracę na Ukrainie.
- Ukraińcy pracujący w zawodach nie wymagających wysokich kwalifikacji i adaptują się do życia w Polsce bez większych problemów, jednak nie wchodzą w głębszą integrację społeczną. Z jednej strony na ogół dobrze dają sobie radę z rozwiązywaniem podstawowych problemów bytowych, znają język, przynajmniej na poziomie umożliwiającym elementarne porozumiewanie się itp., z drugiej zaś – tworzą mało nieformalnych relacji z Polakami. Prawie nie uczestniczą w życiu kulturalnym, a ich kontakty towarzyskie na ogół ograniczają się do własnej grupy społecznej.
- Ukraińscy studenci oraz pracownicy wysoko wykwalifikowani mający długoterminowe umowy o pracę są z polskim społeczeństwem zintegrowani pod każdym względem. Częściej uczestniczą w sieciach społecznych z Polakami oraz Ukraińcami o podobnym statusie niż tymi Ukraińcami, którzy podejmują się w Polsce prace nie wymagające wysokich kwalifikacji.
- Poziom akceptacji Polaków dla pracujących w Polsce Ukraińców wydaje się dość wysoki, przynajmniej w Warszawie i okolicach. Dokładniejsza jego ocena wymagałaby przeprowadzenia badań ilościowych. Ukraińcy na ogół nie odczuwają wrogości, czy niechęci ze strony Polaków, a jeśli pojawiają się konflikty, to zazwyczaj mają podłoże w konkretnym działaniu i nie są przez imigrantów odbierane jako związane z ich narodowością czy słabszą pozycją ekonomiczną.
- Wybór Polski, jako kraju imigracji, jest najczęściej motywowany tym, że Polska jest krajem sąsiedzkim Ukrainy, w którym obowiązuje stosunkowo podobny do ukraińskiego język. Dodatkowy wpływ na decyzję mają kontakty osobiste oraz doświadczenia znajomych, którzy pracowali bądź pracują w Polsce.
- Większość pracowników ukraińskich podejmujących prace długoterminowe nie chce wracać na Ukrainę, ponieważ nie widzi tam perspektywy, stopniowo zapuszczają korzenie w Polsce, jednocześnie jednak nie wykluczają oni możliwości wyjazdu do innych krajów Europy.

- Migranci z Ukrainy deklarują, że instytucje, z którymi kontakt powoduje dla nich najwięcej problemów, to Wydziały do spraw Cudzoziemców Urzędów Wojewódzkich oraz konsulaty ukraiński.
- W obszarze rolnictwa zbiór niektórych płodów musi być wykonywany ręcznie, dlatego jest potrzebna do niego duża ilość pracowników zatrudnionych na krótki okres (3 – 4 tygodni). Wytwarza to duże zapotrzebowanie na ukraińskich pracowników krótkoterminowych.
- Paradoksalnie w niektórych regionach Polski dostępność licznej i stosunkowo taniej siły roboczej z Ukrainy była i jest powodem do zmiany specjalizacji rolników, którzy mogą dzięki temu prowadzić bardziej pracochłonne w zbiorze i zarazem mające wyższą cenę rynkową uprawy. W konsekwencji niektóre uprawy (np. truskawek czy jabłek) są uzależnione od dostępności ukraińskiej siły roboczej.
- W obszarze rolnictwa pracownicy ukraińscy właściwie nie konkurują z polskimi. Są nieco tańsi, ale pobierają dodatkowe świadczenia (noclegi, wyżywienie). Podstawowym atutem pracowników z Ukrainy dla pracodawców jest ich dostępność.

Projekt: „Strategie przetrwania – integracja imigrantów na polskim rynku pracy” jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu na Rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz z budżetu państwa.

Copyright by Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.
 Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub części możliwy jest wyłącznie za zgodą Instytutu.
 Cytowanie oraz wykorzystanie danych empirycznych dozwolone jest z podaniem źródła.
 Instytut Spraw Publicznych
 ul. Szpitalna 5 lok. 22
 00-031 Warszawa
 tel. +48 022 556 42 99, fax +48 022 556 42 62
 e- mail: isp@isp.org.pl, www.isp.org.pl

